

Kis-Benedek József

Vallási szélsőségek a MENA-országokban¹

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.1-2.61

A tanulmány a vallási szélsőségek okait, gyökereit, a dzsihád szerepét elemzi a MENA-országokban.² Megállapítja, hogy a vallási szélsőségek megjelenése a térség problémái közül csak egy, érvényesülésük pedig országoként eltérő. Az okok csak történelmi visszatekintéssel tisztázhatók, ezért megkerülhetetlen az ilyen típusú elemzés. A szerző tárgyalja a dzsihád helyét az iszlámban (ami szintén vitatható, ha valaki nem ismeri az iszlám vallás lényegét) és ebben a dzsihád különféle értelmezését. Napjainkban a fő ellentmondás nem a muzulmánok és a Nyugat között nyilvánul meg, hanem a muzulmán lakosságon belül a mérsékelték és a radikálisok között.³

Tanulmányomban a vallási szélsőségek helyzetét elemzem az észak-afrikai és a közel-keleti térségben, különös tekintettel a kiváltó okokra. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a konfliktusok forrásai között a vallási szélsőségek csak egynek számítanak a számtalan probléma között. A stabilitást fenyegető tényezők reálisan csak úgy tárhatók fel, ha figyelembe vesszük az egyes országok sajátosságait, az ott megnyilvánuló fenyegetéseket. Lássunk erre néhány példát Nyugatról Keletre haladva. Marokkóban és Algériában a Spanyol Szahara és a Polisárió Front szembenállása, Algériában az iszlám szélsőségesek tevékenysége és az embercsempészet, Líbiában a polgárháború és az ISIS (Iszlám Állam), Tunéziában a még mindig létező instabilitás és esetenként az ISIS-indíttatású támadások, Egyiptomban a vitatható belpolitikai intézkedések rendszere (például a Muzulmán Testvériség mozgalomhoz tartozók üldözése), határproblémák, iszlám szélsőségesek tevékenysége a Sínai-félszigeten, az izraeli–palesztin konfliktus a Gázai övezetben. Izraelben a Gázai övezet, a Hamasz, a Hezbollah, a szíriai polgárháború, Irán tevékenysége, Libanonban a vallási ellentétek,

1 A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Ludovika Kutatócsoport keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

2 Middle East and North African countries – MENA (Észak-Afrikai és Közel-Keleti Országok)

3 A hadtudományi kutatások kiemelt figyelemmel vannak a szélsőségek megjelenésére és megértésére. Részletesen lásd: Boda et. al: Fókusz és együttműködés. A hadtudomány kutatási feladatai. Honvédségi Szemle 2016/3. 3–19.

a Hezbollah és a haderő ellentétei, határon átnyúló konfliktusok számítanak komoly kihívásnak. Szíriában az ISIS, a polgárháború, a kurdok, Törökország, az Egyesült Államok, Oroszország jelentenek kihívást. Irakban az ISIS, a kurdok, az arab polgárháborúk, Törökország, Irán, Egyesült Államok jelenléte szerepel a kihívások listáján. Jordániában belső feszültségek, a menekültek, az izraeli–palesztin szembenállás, Irán, Szíria, Irak. Szaúd-Arábia, Bahrein, Kuvait, Egyesült Arab Emírségek, Omán, Katar számára Irán, az ISIS, az al-Kaida az Arab félszigeten terrorszervezet, Irak, a síita–szunnita ellentét, de nem utolsó sorban az olajárak 30–40 százalékos csökkenése okoz fejtörést. Irán esetében az arab országokkal fennálló ellentét, a regionális befolyás növelése, a rakéta-program, az Egyesült Államok rakéta-megállapodásból történt kivonulása után pedig ismét a rakéta-program került előtérbe. Jemenben a polgárháború, a síita–szunnita feszültség, az al-Kaida az Arab félszigeten terrorszervezet, az ISIS, illetve Irán és Szaúd-Arábia ellentéte okoznak feszültséget.

Célszerű megemlíteni Törökországot, amely az európai felfogás szerint nem a Közel-Kelet része, de igen fontos szerepet játszik a legtöbb válságban; kihívással néz szembe a szír polgárháború, a palesztin-izraeli konfliktus, Oroszország, a NATO, az Egyesült Államok, az EU, az ISIS, a kurdok, Irán, Afganisztán okán, de megemlíthető akár Erdogan elnök esetenként külföldi kritikákat kiváltó politikája is (például a vitatható nagyszámú letartóztatások, az ellenzékkel való bánásmód miatt).⁴

A szélsőségek okai

Tévedés lenne a szélsőségek okai között csak az igazságtalanságot, egyenlőtlenségeket és a demokrácia hiányát említeni. Számos elemző az 1979-es iráni forradalomtól datálja a szélsőségeség kezdetét, de értékelésem szerint ez sem felel meg a valóságnak. A problémák gyökere valójában a MENA-térségben egyidős a térség történelmével. Hibának tartom a jelenséget pusztán az iszlám vallásnak tulajdonítani, bár nem is tekinthetünk el tőle. Az alapvető okok az iszlám és a zsidó–keresztény vallás közötti ellenségeskedésben, illetve a következő tényezőkben keresendők:⁵

- keresztes hadjáratok;
- gyarmatosítás;
- az Oszmán birodalom felbomlása;
- Palesztina elvesztése;
- Amerika-barát diktatúrák támogatása;
- a muzulmán világ nyugati elgyengítése.

Az említett okok mellett még egyéb tényezők is szerepet játszanak a MENA-térség lakosságának elégedetlenségében: a nepotizmus, a vérszövetség, a korrupció, korelsőség (senioritás), az állami erőszak alkalmazása, az emberi jogok megsértése, az autoriter

4 CSIS: Tracking the Trends and Numbers: Islam, Terrorism, Stability, and Conflict in the Middle East. 2017. 02. 15. <https://www.csis.org/analysis/tracking-trends-and-numbers-islam-terrorism-stability-and-conflict-middle-east> Letöltés: 2018. 05. 19.

5 Mohamed Chtatou: Some Ways of Facing Extremism in the Middle East and North Africa. August 28. 2016. <https://www.morocoworldnews.com/2016/08/195335/some-ways-of-facing-extremism-in-the-middle-east>

rezsimek fellépése a lakosság meggyengítése érdekében. A 2010-ben kezdődött arab változások háttérben kétségkívül szerepet játszanak a patriarkális és törzsi rendszerek is.

A korrektség jegyében meg kell jegyezni, hogy az arab változások következtében néhány országban javulás történt az emberi jogok tiszteletben tartása, a fiatalok politikai életben való részvétele, a kulturális különbségek elismerése és a nemek egyenlősége tekintetében. Ugyanakkor a vallási szélsőség szülte a Közel-Kelet és ma már távolabbi térségek szörnyét, az „iszlám terrorizmust”, ami eredetileg az al Kaidával Afganisztánból indult, majd az ISIS-szel folytatódott Irakban és Szíriában. Ennek az erőszaknak nincs arca, sem pontos identitása, de címe sem. Önmagát dzsihadnak nevezi (vallási háború a hitetlenek ellen), jellegét tekintve transznacionális és transzkulturális.

Az Iszlám vallás fontos hajtóerő a vizsgált térségben, de két dolgot nem szabad elfelejteni: egyrészt nemcsak az iszlám, hanem a kereszténység és a zsidó vallás eredete is a Közel-Keleten van. Másrészt a muzulmánok nagy többsége nem támogatja sem a szélsőséget, sem az ezzel járó erőszakot és ez a megállapítás Európában, valamint a világ más térségeiben is érvényes.

Az iszlám vallás méreténél, nagyszámú követőjénél fogva nem izolálható, ugyanakkor feszültséget, ellenségeskedést kelt a muzulmánok és a nem muzulmánok között. A muzulmánok száma a PEW-felmérések szerint 1,6 milliárd, és ez a szám a jelenlegi növekedési tendenciát alapul véve pedig 2010 és 2050 között 73 százalékkal nő, ami 1,73 milliárdos növekedést jelent. Ez pedig a világ összlakosságának 6,5 százalékát jelenti.⁶ Abban – úgy vélem – nincs semmi meglepő, hogy a muzulmán lakosság növekedése a vizsgált térségben várható a legnagyobb mértékben.

A felmérések azt is mutatják, hogy a muzulmánok többsége támogatja a vallást és a saria-törvénykezést. A valláson belüli feszültség és erőszak egyik oka a szektariánus megosztottság, ami a síita és szunnita közösségeken belül jelentkezik, nem feltétlen függ össze a szélsőségekkel, de hatással van Irán és az arab országok közötti viszonyra, különös tekintettel a stabilitásra Szíriában, Libanonban, Bahreinban és Szaúd-Arábiában.

A MENA-térségben etnikai, törzsi és regionális feszültségek és ellentétek vannak, amelyeknek nincs köztük az iszlám valláshoz. A gyakorlatban azonban manapság a kurdok, a törökök, az arabok és az irániak közötti feszültségek legalább annyira súlyosak, mint a szektariánus ellentétek. Hasonló megállapítás igaz a korrupcióra is. A Transparency International szerint a MENA-országok a 2017-es korrupciós listán a legkorruptabb helyeket foglalják el, kisebb javulás csak Jordániában, Libanonban és Tunéziában következett be.⁷ A fiatalok munkanélküliségi aránya szinte valamennyi országban igen magas, kiemelkedik Tunézia, ahol a fiatalok 40 százalékának nincs munkája.

Katonai szempontból Irán csak egyike a fenyegetéseknek a rakéta programja és az esetleg újrainduló atomprogramja miatt, a haditengerészetnél növekvő számú rakéták fenyegetik a Perzsa-öböl hajóforgalmát, a radikális szervezetek támogatása a térségben Iraktól Libanonig, illetve délen Jemenig veszélyeztetik a biztonságot.

6 Forrás: CSIS: Tracking the Trends and Numbers: Islam, Terrorism, Stability, and Conflict in the Middle East. 2017. 02. 15. <https://www.csis.org/analysis/tracking-trends-and-numbers-islam-terrorism-stability-and-conflict-middle-east> Letöltés: 2018. 05. 19.

7 Transparency International: Rampant corruption in Arab States, 21 February 2018.

Az iszlám szélsőségek tevékenysége reális fenyegetést jelent, de a terrorizmus esetében csak egyik forrásként kezelendő.

Az iszlám szélsőségek fenyegetése

Nem vitatható, hogy az ISIS és az al-Kaida jelentik a legnagyobb fenyegetést nemcsak a MENA térségben, hanem azon túl is. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az említett szervezetek a tevékenységük csúcán voltak 2015/16-ban, a jövőben azonban egyéb szélsőséges szervezetekkel is számolni kell.

2011 és 2015 között a világon történt terroresemények 36 százaléka történt a MENA-térségben. Felmerül a kérdés, beszélhetünk-e civilizációk összeütközéséről, vagy csupán az iszlám világon belüli összeütközésről? Az iszlám szélsőségek által megvalósított merényletek majdnem mindegyike a MENA-térségben történt és muzulmánok ellen irányult. Az erőszak a régióban nem feltétlen terrorizmus alkalmazásából adódik, hanem egyéb okokból, például felkelés, polgárháború, etnikai, törzsi és vallási ellentétek.

A Washington Post szerint 2015. január 1. és 2016. július 16. között Európában és az Egyesült Államokban 608 terrortámadás történt, míg a világ többi részén 28 031. Európában, az Egyesült Államokban, Oroszországban és Ausztráliában az idősebb emberek jobban aggódnak az iszlám szélsőségek miatt, mint a fiatalok.⁸ A kihívás földrajzi megosztásából logikusan következik, hogy a szélsőségek elleni harcot főként a muzulmán államok kormányainak kell megvalósítani. Ehhez szükség van a nyugati országokkal meglévő partnerségre és nem olyan izolációra, amelynek tanúi vagyunk a Trump-adminisztráció esetén.

Shmuel Bar, a vallási indíttatású terrorizmus kutatója szerint, a terrorizmus nem iszlám jelenség, de sajnos az elmúlt évek legbarbárabb terrorista cselekményeit az iszlám nevében követték el.⁹ Számos nyugati elemző úgy értékeli a történéseket, hogy nincs kapcsolat az iszlám, mint világvallás és a terrorizmus között. Olyan magyarázatot használnak tételük igazolására, mintha bizonyos elemek eltorzították volna a világ legbékeszeretőbb vallását. Még politikai vezetők (például Tony Blair és George W. Bush) is úgy vélekedtek, hogy a terrorizmus elleni háborúnak nincs köze az iszlám valláshoz; ez nem más, mint háború a gonosz ellen. A nem iszlám gyökerek között olyan politikai indokokat említenek, mint például az arab–izraeli konfliktus, Irak, Afganisztán megszállása, a Líbia elleni háború, a szír polgárháború.

Az iszlám vezetők politikai szándékai nyilvánvalóak. A politikai és morális gyökereket azonban nem a politikában, hanem az iszlámra épülő tekintélyben és vallási elvekben célszerű keresni. Az elvek nagyon mély gyökerekben léteznek, ezeket bizonyítják a toborzási sikerek, öngyilkos merényletek, terrorista hálózatok szervezése és működtetése.

8 Jacob Poushter: Extremism Concerns Growing in West and Predominantly Muslim Countries PEW Research Center <http://www.pewglobal.org/2015/07/16/extremism-concerns-growing-in-west-and-predominantly-muslim-countries/> Letöltés: 2018. 05. 19.

9 Shmuel Bar: The Religious Sources of Islamic Terrorism. Stanford University, Hoover Institution, June

A mai vallási indíttatású terrorizmus a fundamentalizmus egyenes következménye. A fundamentalista nézetek szerint a mai arab társadalmak azért nem működnek jól, mert letértek az igaz útról és minden problémára az egyedüli megoldás az eredeti iszlámra történő visszatérés. Az iszlamista fundamentalisták szerint a tradicionalista iszlámban a vallás és a politika nincs szétválasztva. Az iszlám, mint vallás Allahtól való, uralkodik a kormány és az emberek felett. Bármilyen kérdésre a megoldás az Iszlám. Mindenféle vallási újítás, vagy politikai pluralizmus eretnekségnek számít és tüzzel-vassal irtandó.

A vallási fundamentalista mozgalmak közül a legrégebbi a Muzulmán Testvériség Mozgalom, amely a Nyugat fölényét annak tulajdonítja, hogy a muzulmánok feladták a próféta tanításait. Erre a megoldás szerintük az iszlamosítás, amit először a muzulmán országokban kell elkezdni, majd folytatni a nem muzulmán világban. Ezért történt meg az, hogy a legtöbb áldozat a muzulmán világban keletkezett. A 80-as évekig ez a törekvés nem járt eredménnyel sem Palesztinában, sem Kasmírban. A szovjet invázió Afganisztánban összehozta a muzulmánokat azzal a céllal, hogy a hódítókat ki kell űzni, ez valamennyi muzulmán kötelessége. De a hitszónokok szerint azokat a területeket is vissza kell foglalni, amelyek a történelem során iszlám megszállás alatt voltak. Az a terület, amely korábban iszlám törvénykezés alatt állt, nem kerülhet más kormányzás alá. (Ennek az ideológiának látjuk ma csiráit, amikor azt tapasztaljuk, hogy az Európába érkezett migránsok egy csoportja a saria bevezetését követeli.) A hitszónokok szerint ugyanis azok a muszlimok, akik nem lépnek a dzsihad útjára, a pokolban fognak kikötni.

*A dzsihad helye az iszlámban*¹⁰

A dzsihad doktrínája a 18. században született meg. A Korán legutolsó, Medinában írt szúrája a pogányok elleni küzdelem idején, Mekka elfoglalása előtt született. Ez a szúra, a Korán 9. fejezete tartalmazza a pogányok meggyilkolására buzdító Kard verset. A dzsihad koncepciójának fejlődésében nagy jelentősége volt az Arab Birodalom határ menti régióiban – például Szíriában – született hádísoknak.¹¹

A dzsihad értelmezését alapvetően befolyásolták az arab világ konfliktusai, és az iszlám jog- és vallástudósok vitái. A korai időkben a dzsihad előnyt élvezett valamennyi vallásos kötelességgel szemben. A középkori gondolkodók közül a mai, megújulást sürgető iszlám mozgalmakra a legnagyobb hatást Ibn Taimijja jog- és vallástudós gyakorolta, aki a dzsihadot vallási és erkölcsi alapon igyekezett megindokolni. A dzsihadról szóló írások következő hulláma az európai gyarmatosítók megjelenésének idejére tehető. A 18. századi reformtörekvéseket a muszlim világ politikai hanyatlása, a Nyugat katonai és gazdasági fölénye, a vallási elfajulás és elnyomorodás hívta életre. Ebben kiemelkedik a vahhabita mozgalom alapítója,

10 Kis-Benedek József: Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus. Zrínyi Kiadó, 2016. pp. 44–45.

11 A *hádís* az iszlám teológia hagyományának egy műfaja, a Próféta mondásait és cselekedeteit tartalmazza. A Korán és a hádís együtt tartalmazzák az iszlám vallás alapjait. Az iszlám legtöbb irányzatá-

Muhammad ibn Abdul Vahhab, aki az elsők között vette ki a mozgalmat a tudósok kezéből és terelte a cselekvés irányába. Felszólította a híveket, hogy térjenek vissza a fundamentumokhoz, vagyis a Koránhoz és a Próféta Szunnájához. A szalafizmus klasszikus formája Vahhab nevéhez köthető.¹²

A 18. századig az iszlámot megújító mozgalom csak bizonyos birodalmakban és régiókban bukkant fel, ezután viszont a 20. századi elterjedéshez hasonlóan, elterjedt az egész iszlám világban, a mai Szudántól az Arab-félszigeten és Indián keresztül egészen Délkelet-Ázsiáig.

Míg az iszlám fundamentalizmus – és mindenféle vallási fundamentalizmus általában – az eredeti, tradicionális vallási tartalmak és értékek politizálását jelenti, addig a dzsihádiszmus inkább a modern valláshoz köthető.

A dzsihádisták szalafizmus mai megnyilvánulásai

Az arab országokban történt változások óta, az észak-afrikai térségben megjelent a szalafizmus újabb irányzata. Ez néhány tucat harcosból áll, akiknek az a célja, hogy megbuktassák a Nyugat által hatalomra segített kormányokat. Szalafita dzsihádisták harcosoknak nevezik magukat, akik az Iszlám nevében szent háborút, vagy dzsihádot folytatnak.

A szalafiták ezen csoportja különbözik a hagyományos ortodox, puritán életet élő szalafitáktól. Csendben egyre nagyobb népszerűsége tesznek szert, és egyre több hívet toboroznak. Mára a szalafizmus fő irányvonalához tartoznak. Egyetértenek az al-Kaida célkitűzéseivel, sokkal szelektívebb módszereket alkalmaznak az erőszak alkalmazásában. Kombinálják a szociális tevékenységet és a hittérítést a harccal. Ezekkel leginkább Szíriában, az Aszad-rezsim ellen harcolók között találkozhatunk. Dicsőítik az afganisztáni, az iraki és egyéb helyeken megnyilvánuló elődeiket. Elsősorban a jogaiktól megfosztott és a társadalom peremére került fiatal férfiakat keresnek abból a célból, hogy szíriai és szaharai kiképző táborokba vigyék őket, ezen túl a társadalmakat belülről kívánják bomlasztani.

A szalafita dzsihádiszmus fő célja és módszere már nem a látványos robbantások szervezése helyi, vagy nyugati célok ellen, hanem inkább a társadalom iszlamizálása, míg az erőszak csak másodlagos jelentőségű. A népi szalafita dzsihádisták szervezetek aláássák az egyébként is törekeny kormányokat és radikalizálják a gazdasági válság által sújtott lakosságot. A helyi hatóságok által alkalmazott terrorelhárító módszerek mellett indokolt a társadalmi, gazdasági vallási és politikai irányítás komplex alkalmazása.

Amíg az Egyesült Államok a Maghreb-országokat igyekszik gazdasági segélyprogrammal támogatni, a radikális szervezetek hátráltatják ezt.¹³

Tény, hogy a szalafita dzsihádisták módszereinek alkalmazása kevésbé látványos a robbantásos akciókhoz képest, hosszabb távon azonban nagyobb hatást gyakorol

12 A *szalafijja* a „megelőzni, előtte járni” jelentésű arab *szalaf* gyökből ered. A szalaf a muszlimok első három nemzedékét foglalja magában, tagjai közé tartoznak a próféta társai, a száhibok.

13 Az amerikai programmal kapcsolatban részletes információk elérhetők:

a politikára és a társadalomra. A szalafita dzsihadista terroristák új és régi generációjának elválasztása nehéz feladat. Az eddigi gyakorlat azt támasztja alá, hogy az új generáció jobban előkészíti merényleteit, és alaposabban felméri a körülményeket. Fontosabbnak tartja a szociális és a politikai tevékenységet, mint a fegyveres erőszak alkalmazását. Egy újfajta kettős politikával állunk szemben, amellyel kapcsolatban nehéz eldönteni, vajon melyek a valódi szándékok.

Mindezektől függetlenül a szalafita dzsihadista irányt követőket úgy kell értékelni, hogy részét képezik a korai muzulmán irányzatnak. A vallási gyakorlatukban puritánok és ultrakonzervatívok, nagy figyelmet fordítanak arra, hogy mi az, ami a mindennapi életben megengedhető (halal) és mi az, ami nem (haram). A sárián alapuló, vallást tisztelő államot akarnak, legfeljebb azon vitatkoznak, hogy milyen legyen az oda vezető út. Három, gyakran egymást átfedő területen vitáznak. Ezek a spiritualizmus (ami főként a vallási segítségnyújtást jelenti), a jótékonyság és az oktatás.

Ha mélyebben vizsgáljuk a résztvevők szerepét, akkor megkülönböztethetünk politikai és dzsihadista szalafitákat. A politikai szalafiták esetében alapként szolgál a vallási előírások betartása és a tértítés. Úgy vélik, hogy a társadalomnak előbb vissza kell térnie az iszlám valláshoz, és csak ezután következik az államépítés. A politika, beleértve a választásokat is, csak az iszlám államban működhet. Nyugati felfogás szerint tehát azt mondhatjuk, hogy a politikai szalafiták gyakorlatilag olyan politikusok, akik a társadalmi átalakításokkal foglalkoznak.

Az arab változások a politikai szalafiták tevékenységének gyakorlásában fontos szerepet játszottak. A két politikai trend alapvetően a régi szalafiták nézeteit tükrözi. Mindkét irányzat támogatja a Nyugat elleni dzsihadot, de nemet mond a muzulmánok elleni támadásokra.¹⁴

Az észak afrikai országokban már a '90-es években is találkozhattunk szalafita dzsihadista csoportokkal, főként a kormányok bukását követően.¹⁵ Az algériai katonai puccsot követően, 1993–1994-ben, az iszlám csoportok összefogtak és megalakították a Fegyveres Iszlám Csoportot (Armed Islamic Group – GIA). Ez 2007-ben átalakult az Ima és Harc Szalafita Csoporttá. Még a 2000-es évek elején több csoport esküt tett Oszama bin Laden al-Kaidája mellett. Ma ezt a gyakorlatot folytatják azok a csoportok, amelyek hűségesküt tesznek az Iszlám Állam mellett.

A legjobban ismert szalafita dzsihadista csoport az al-Kaida az Iszlám Maghrebben (AQIM), amely a már említett Ima és Harc Szalafita Csoportból jött létre. Ezek a csoportok globálisan nyugati, de elsősorban algériai célok ellen léptek fel. Az AQIM igen aktív Maliban, de toborzási nehézségei adódtak a fiatalok között.

A belső vitákból több kisebb szalafita csoport szakadt ki.¹⁶ Ezeket a szervezeteket a kormányerők gyakran támadták, számos harcost megöltek, illetve többen elhagyták

14 A szalafizmussal kapcsolatban bővebb információk találhatóak: Wiktorowicz, Quintan: Anatomy of the Salafi Movement. Studies in Conflict and Terrorism. 29, 2006. 207–239. o. http://www.cerium.ca/IMG/pdf/WIKTOROWICZ_2006_Anatomy_of_the_Salafi_Movement.pdf; Letöltés: 2015.07.26.

15 Kis-Benedek József: Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus. Zrínyi Kiadó 2016. pp. 49–53.

16 Ilyen például a Movement for Unity and Jihad in West Africa (Nyugat-afrikai Egység Mozgalom és

Dzsihád).

a szervezetet. Sokan közülük politikai pártokhoz csatlakoztak, például Marokkóban és Algériában.

A régi dzsihadista modell még ma is létezik. Hozzájuk köthető a 2012-es hatalomátvétel Mali északi részén, illetve az algériai Amenas településen 2013-ban végrehajtott gázlétesítmény elleni támadás, amelyek ezért érdekesek, mert nagyobb milicista csoport összehangolt, szervezett támadásáról volt szó. Szalafita dzsihadista tevékenységekkel találkozhatunk Tunéziában és Líbiában is. Jóllehet hasonló ideológiával rendelkező erők (is) működnek néhány százan, talán néhány ezren is Szíriában, de nem sikerült elérniük a kormányerők megdöntését.

Az arab változások óta, a szalafita dzsihadista ideológiát követő személyek új generációja nőtt fel. Módszerük a közvetlen akciók, az alkalmi fellépések és a helyi erők felhasználásával megvalósított merényletek. Sajátosságai közé tartozik, hogy a polgári tevékenységet keverik a politikai akciókkal és az erőszakkal. Mivel a tevékenységekben átfedések vannak, ezért nehéz világosan meghatározni és kategorizálni a szalafita dzsihadizmust. Az erőszakot végrehajtó és az ezt elutasító személyek keverednek, együtt járnak a mecsetekbe imádkozni, vagy éppen ugyanazt az iskolát látogatják.

Thomas Heghammer a szalafita iszlám szervezeteket a motivációjuk alapján öt csoportba sorolja. Ezek: az államorientációs, a nemzetorientációs, a vallási közösség irányába orientált, továbbá az erkölcsi és a szektáriánus irányultságú csoportok.¹⁷ Valamennyi csoporton belül megkülönböztet erőszakot alkalmazó és erőszakot nem alkalmazó irányzatokat. A legerőszakosabb réteget gyakran több motivációs tényező befolyásolja.¹⁸

A tunéziai szalafiták között kutatást folytató Monika Marks úgy véli, hogy az identitás az, ami meghatározza, hogy az illető szalafita legyen-e, ezen belül erőszakos legyen-e vagy ne.¹⁹

Az arab országokban történt megmozdulásokban a szalafiták ugyan részt vettek, de nem váltak a megmozdulások irányítóivá. A felkelésben résztvevők világos üzenetet küldtek a szalafitáknak azzal, hogy jelezték: a változásokat nemcsak erőszak útján lehet elérni. Az erőszakos nézeteket vallók nem tűntek el, hanem alkalmazkodtak a megváltozott politikai feltételekhez. Az alkalmazkodás során igyekeztek a megmozdulások fő irányvonalához csatlakozni. Az észak afrikai szalafita csoportokat az különbözteti meg az al-Kaida többi szárnyától, hogy nem a társadalom perifériájához, hanem a változások központjához kerültek közel. A felkelések utáni körülmények olyan helyzetet teremtettek a szalafita szervezeteknek főként Líbiában és Tunéziában, hogy miközben felléptek a Nyugat és a hitehagyott rendszerek ellen,

17 Thomas Heghammer a norvég Védelmi Kutatóintézet terrorizmus kutatással foglalkozó intézetének igazgatója. Egyik tanulmányában (Assessing the Islamic State's Commitment to Attacking the West – Iszlám Állam képességeinek értékelése a Nyugat-elleni támadásokban) azt bizonyítja, hogy az Iszlám Állam jelenleg nem rendelkezik olyan támadó képességekkel, mint az al-Kaida 2000-ben, inkább helyi szimpatizánsok megnyerésére törekszik.
<http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/440/html>; Letöltés: 2016. 02. 21.

18 Heghammer, Thomas: Jihadi-Salafis or Revolutionaries? In: Global Salafism, ed. Roel Meijer. Columbia University Press, New York, 2009. 259. o.

19 Marks, Monica: Youth Politics and Tunisian Salafism: Understanding the Jihadi Current.

a szociális és a politikai tevékenységükkel egy időben fő eszközként a társadalom iszlamizációját tűzték ki célul az iszlám állam létrehozásával.

A fiatal dzsihádisták szalafiták tisztelik az idősebb generáció tagjait és tisztelik azokat, akik harcolnak Irakban, Szíriában, vagy máshol. Elítélik a képviselői demokráciát, az ezt erőltető Nyugatot, de az autoriter arab vezetőket is. Szíriában harcra buzdítanak az amerikai és a nyugati erők ellen, de nem hívnak fel fegyveres fellépésre az új arab kormányokkal szemben, ugyanakkor támogatják a kisebb, taktikai célú erőszak alkalmazását. Céljaik megvalósítása érdekében elfogadják az erőszakos fellépést is. Fellépésük inkább személyek, vagy tulajdonok ellen irányul és nem a biztonsági erők ellen. Küzdenek az italozás és az alkohol-kereskedelem ellen. Líbiában és Tunéziában – a „tisztogatás” első lépcsőjeként – több tucat szentként tisztelt kegyhelyet romboltak le.

A fiatal dzsihádisták átveszik a dzsihádisták életstílusát és öltözködési szokásaikat (bő nadrág, fejtöve, nők és férfiak szigorú elkülönülése). Egyes vezetőik, akik korábban az al-Kaida stratégiát követték, ma inkább az erőszak óvatos alkalmazására és – a társadalom megváltoztatása érdekében – békésebb módszerek alkalmazására hívnak fel.

Jogosan merül fel a kérdés, vajon hogyan lehet az erőszakos elemeket megkülönböztetni a társadalom egyéb, nem erőszakos tagjaitól. A vezetők többnyire kereskedők, tanárok, építőiparban dolgozók, vagy a gazdasági szektor egyéb területén dolgozók, ami biztosítja számukra a társadalomba történő beépülést és a toborzó munkát. Ez sokkal nagyobb lehetőséget biztosít céljaik elérésére, ami korábban az al-Kaida tagjainak nem állt rendelkezésére.

Az arab változásokat az iszlám szélsőségesek, törekvéseik ellenére sem sajátíthatták ki maguknak. Az említett okok miatt nehéz a kormányerők fellépése az iszlám szélsőségesek ellen. Amint láthattuk Tunéziában a hatóságok igyekeztek toleráns magatartást tanúsítani, ha a másik fél nem lépte át a Rubicont. A viszony tehát a toleranciától a konfrontációig tart és ez rövid időn belül változhat. A fenyegetés elhárítása érdekében fontos az átmenetet folytató országokban a kormányzat erősítése, munkahelyek teremtése, és a fiatalokkal való törődés.

A kérdés csak biztonsági oldalról történő megközelítése könnyen visszafelé süllhet el. Az erőszakos kormányzati fellépés helyett fontosabb a biztonsági szervezetek, az igazságszolgáltatás, és nem utolsósorban a gazdasági szektor reformja. Kihívást jelent annak felismerése, hogy a szélsőséges erők miért fordulnak erőszakos módon ellenfeleik és az állam ellen. Fontosak a radikalizálódás elleni programok, ilyenekkel találkozhatunk Marokkóban és Mauritániában, amelyek jobban összhangban vannak a nemzet történelmével és kultúrájával. ellentétben azokkal az elképzelésekkel, amelyeket az iszlamisták nyújtanak. A belátható jövőn belül azonban még azzal kell számolni, hogy a dzsihádisták–szalafita csoportok igyekeznek bomlasztani a politikai átmenetet, kihasználják a politikai instabilitásból és a gyenge kormányzatsból adódó zűrzavart.²⁰

A szalafizmus és a radikalizmushoz vezető út kapcsán mindenképpen meg kell említeni az 1928-ban Ahmad Haszan al-Banná által Egyiptomban létrehozott

20 Malka, Haim – Lawrence, William: *Jihadi Salafism Next Generation*. CSIS, October 2013.

Muzulmán Testvériséget.²¹ A Testvériség vallási mozgalomként indult, fő céljaként az iszlám eredeti értékeihez való visszatérést hirdette meg. Banná megfogalmazása szerint a Muzulmán Testvériség egyszerre szalafita mozgalom, szunnita hitvallás, szúfi alapigazság, politikai szervezet, testedző testület, kulturális és tudományos társaság, gazdasági közösség és társadalmi tanítás.²² A kezdeti időszakra jellemző, alapvetően békés társadalmi átalakítást preferáló szemlélet azt követően változott meg, hogy az 1940-es években kapcsolatba került a Gamal Abdel Nasszer vezette Fialat Szabad Tisztek mozgalomával. A két szervezet a II. világháború alatt és azt követően számos közös merényletet hajtott végre, ami a hatalom egyre erőteljesebb fellépését, ezáltal pedig a szervezet szélsőséges ideológiájának további erősödését eredményezte. A fundamentalizmus korábban tárgyalt hármass felosztását tekintve a kezdeti időkben még mérsékelt, politikai eszközöket alkalmazó Muzulmán Testvériség egyre inkább a radikális-aktivista irányba mozdult el, és nem rettent vissza az erőszak alkalmazásától sem.

A Muzulmán Testvériség – harmadik vezetője, Szajjid Kutb Ibráhím²³ ideje alatt – tovább radikalizálódott, Szajjid Kutb letartóztatását és halálát követően pedig végérvényesen megváltozott. A széles tömegbázissal rendelkező mozgalomból zárt, a fegyveres harcot és a merényletek végrehajtását előtérbe helyező illegális szervezetté vált. A börtönvelei alatt megírt *Mérföldkövek* című művében is megfogalmazott szellemi munkássága révén Szajjid Kutb tételei döntő hatással voltak napjaink szélsőséges ideológiát követő csoportjaira, terrorszervezeteire. Példaként hozható fel, hogy Burhanuddin Rabbani, az afgán ellenállás egyik meghatározó alakja lefordította Szajjid Kutb könyvét darira, de az al-Kaida néhány alapítója, Ajman al-Zaváhiri és Ali Amín Ali al-Rasídi szintén magukénak vallották Szajjid Kutb elméletét.²⁴

Az előzőekben megfogalmazottak természetesen nem jelentik azt, hogy a vahhabizmus és a szalafizmus egyértelműen párhuzamba hozható a szélsőséggel. A merényleteket, a fegyveres harcot céljaik elérése érdekében felvállaló szervezetek a muszlim közösség kisebbségét képviselik. Ennek kapcsán az általánosításnak még a látszatát is el kell kerülni, mivel az csak a szélsőséges nézetek további terjedését okozhatja. Ugyanakkor tény, hogy mind a vahhabizmus, mind a szalafizmus közvetlen, vagy

21 Dzsamáa al-Ikhván al-Muszlimín – A Muzulmán Testvérek (Muzulmán Testvériség) mozgalma alulról felfelé építkezett, a társadalom alsóbb rétegeiben szerveződött közösségek alkották alapegységeit, tömegbázisát pedig a legszegényebb csoportok körében igyekezett kiépíteni.

22 A szervezet rövid idő alatt hatalmas népszerűsége tett szert. Több arab országban, köztük Szudánban, Irakban, Szíriában, Jordániában, Jemenben és Szaúd-Arábiában helyi szervezetei jöttek létre.

23 Szajjid Kutb világi iskolába járt, így vallási ismeretei eredetileg hiányosak voltak, az iszlámot csak később fedezte fel a maga számára. Tanulmányait követően másfél évtizedig az egyiptomi Oktatási Minisztériumban az iskolareform előkészítésén dolgozott, közben publicistaként, irodalmárként és kritikusként is tevékenykedett. Eközben egyre radikálisabb nacionalista eszmék felé fordult. 1949-ben a minisztérium két éves tanulmányútra küldte az Amerikai Egyesült Államokba. Az ott szerzett tapasztalatai, a szexuális szabadosság, a rasszizmus, a fajok – őt is érintő, hiszen színes bőrűnek számított – elkülönítése, a pénzimádás és a szellemi értékek iránti közömbösség végképp elfordították a nyugati életformától. Végleg az iszlám hagyományok felé fordulva, 1951-ben tagja, majd egyik vezetője lett a Muzulmán Testvériség szervezetének. Póczik Szilveszter: A radikális politikai iszlám eszmevilága. In: Magyar Tudomány, 2011. május. <http://www.matud.iif.hu/2011/05/09.htm>; Letöltés: 2015. 06. 16.

24 Béres János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. Doktori

közvetlenül hatással volt a radikális irányvonalat képviselő csoportokra, lásd a késői Muzulmán Testvériség tevékenységét. Természetesen vannak szélsőségesen megnyilvánuló muszlimok, akik ezen áramlatok hatására, esetenként az iszlám sajátos értelmezése (félreértelmezése) révén radikalizálódtak, azonban a muszlim világban a szélsőségesen gondolkodók aránya a mérsékelt gondolkodó muszlimok arányához képest elenyésző. Számos arab országban léteznek szalafita irányzatot képviselő politikai pártok, társadalmi mozgalmak, amelyek kizárólag békés, politikai eszközökkel igyekeznek megtalálni a választ az iszlám modernkori helyére és szerepére.

A szélsőséges ideológiák és a radikalizmus

Jogosan merül fel a kérdés, hogy a radikális iszlám miért Szíriában, Jemenben, Líbiában és Irakban, illetve a régió kívül eső Afganisztánban tűnik fel a leginkább. Az al Nuszra Front nem volt jelen 2011 előtt Szíriában a polgárháború kirobbanása előtt. Hasonló megállapítást tehetünk az Iszlám Állammal kapcsolatban is, amely a koalíciók támadása során fokozatosan áthelyezi tevékenységét a nekik hűségsküt tett radikális szervezetek területére. Napjainkban annak vagyunk tanúi, hogy a korábban mérsékelt irányvonalat követő csoportok is radikalizálódnak, Észak-Afrikában pedig tovább terjednek déli irányban és egymás után jelennek meg Kongóban, Tanzániában, Dél-Szudánban és Kenyában. Michael Nagata vezérőrnagy, a közel-keleti amerikai erők parancsnoka a teendőket illetően úgy foglalt állást, hogy „... *nem értjük az Iszlám Állam mozgását, és addig, amíg ezt nem látjuk világosan, nem is tudjuk legyőzni őket*”.²⁵

Politikai és gazdasági elemzők három okot látnak arra vonatkozóan, hogy miért alkalmazzák a lázadó csoportok a szélsőséges ideológiákat:

- A szélsőséges ideológia toborzási előnyöket biztosít a szélsőséges szervezetek számára. Az ideológiai szélsőség könnyebben vonzza azokat a személyeket, akik készek harcolni, sőt meghalni az ügyért. Minél inkább polarizált a társadalom, annál működőképesebb ez a stratégia.
- Egy szélsőséges ideológia biztonságérzettel tölti el a lakosságot azzal kapcsolatban, hogy az adott csoport becsületes marad, és nem adja el magát másnak egy esetleges politikai hatalom reményében. Ez különösen fontos elnyomó kormányok és nem becsületes vezetők esetében.
- Egy szélsőséges ideológia biztosítja annak a lehetőségét, hogy egy csoport képes legyen megkülönböztetni magát más, hasonló lázadó csoportoktól. A „legiszlamabb” csoportnak természetes előnyei vannak. Egy polgárháborúban minél több frakció létezik, annál jobban működik ez a stratégia.

Ezek a stratégiák különösen hatékonyak ma a MENA-térségben, mivel a területen kialakult politikai helyzet igen kedvező a szélsőséges nézetek terjedésére. Ez azért van így, mert a régió szektariánus vonalak mentén polarizálódott, a polgárháborúk pedig a rivalizálást csak növelik. A lakosság a szélsőséges szervezetek felé hajlik, ami

25 Barbara W. Walter: Why extremism thrives in the Middle East today. 12 February 2015. <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2015/02/12/why-extremism-thrives>

megkönnyíti ezen szervezetek számára a toborzást. A Közel-Kelet legtöbb országa pedig arról híres, hogy kormányaik nem a legjobban működnek. Líbia, Szíria, Jemen, Irak, Afganisztán polgárháborúi pedig olyan helyzetet teremtettek, amelyben a frakciók versenyeznek egymással az elismertség és a pénzügyi támogatás érdekében.

A leírtakból – úgy vélem – következik: a radikalizálódás elleni fellépésben az egyik legfontosabb feladat, hogy tudatosítsuk a lakosságban, a radikális szervezetek nem úgy cselekszenek, amint azt ígéreteikben teszik. Ezt a tevékenységet Irakban és Szíriában segítette az Iszlám Állam fellépése a lakossággal szemben. Ezt az elvet bizonyította a helyi lakosság viselkedése a felszabadítás során. Másik, a gyakorlatban is bizonyítást szerzett módszer a mérsékelt csoportok támogatása azzal a céllal, hogy a lakosság bizalmát megszerezzék.

A szélsőséges szervezetek toborzási céljai között elsődleges szerepet szánnak a fiataloknak. Ezt figyelembe véve a terrorizmus elleni küzdelemben nemcsak a biztonsági kérdésekre kell figyelmet fordítani, ami ugyan kiemelt fontosságú, hanem figyelni kell a toleranciára, a párbeszédre, azokra a jogokra is, amelyek a megszállás elleni küzdelemre vonatkoznak. Tisztában kell lenni azzal is, hogy ki van velünk és ki van ellenünk, ennek figyelembe vételével kell a stratégiát kidolgozni. Az iszlámmal és a muzulmánokkal szemben alkalmazott hamis felfogás nem segíti a terrorizmus és a szélsőségek elleni küzdelmet, hanem olajat jelent a tűzre, még inkább megosztja a társadalmat.

A vallások közötti párbeszéd nélkülözhetetlen, ennek egyik célja kellene, hogy legyen a téves nézetek megvitatása, amiből bőségesen van az iszlám vallásban is. Ennek létezését számos mérsékelt iszlám vezető is elismeri.²⁶ Az ISIS a szunnita arabok védelmét sajátos módon értelmezi azzal, hogy megöli a síitákat, jazidiket, keresztényeket, kurdokat és a türkméneket, rabszolgákká változtatja a nőket, lerombol régiségeket, mecseteket, templomokat.

* * *

Összegezve megállapítható, hogy a muzulmán lakosság önmagában nem jelent veszélyforrást. A veszélyt sokkal inkább az idézi elő, hogy körükben olyanok is akadnak, akik fogékonyak a szélsőséges, radikális eszmékre, illetve készek a szélsőséges tevékenységre, együttműködve egyes militáns csoportokkal.²⁷

A muzulmán világban ma elmondható, hogy a veszélyt nem a muzulmánok és a Nyugat közötti ellentét, hanem a muzulmánokon belül a mérsékelték és a radikálisok közötti eltérő gondolkodás jelenti. A vita pedig nem a vallási elvekről szól, hanem az elvek részletes jogi értelmezéséről, illetve arról, hogy ennek milyen hatása van az emberek aktuális viselkedésére. A modern gondolkodásuk elismerik az iszlám dzsihád kötelezőségét, de felvetik azt is, hogy eljött az ideje az iszlám protestantizmusnak, ami modernizálná a vallást.

26 A radikalizmus és a terrorizmus elleni közös fellépés fontosságát számos arab vezető (állam és kormányfő) kiemelte az ENSZ Közgyűlés 71. ülészakán. Az ezzel kapcsolatos összefoglaló elérhető: Middle East Leaders in UN on Extremism Wilsoncenter oct 7 2016. Elérhető: <https://www.wilsoncenter.org/article/middle-east-leaders-un-extremism> Letöltés: 2018. 05. 20.

27 Resperger István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra. Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 2002.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barbara W. Walter: Why extremism thrives in the Middle East today. 12 February 2015. https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2015/02/12/why-extremism-thrives-in-the-middle-east-today/?hpid=hp_hp-top-table-main-terrorism:extremism%3Ahomepage%2Fstory&utm_term=.5586a96ffb37 Letöltés: 2018. 05. 20.
- Béres János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. Doktori értekezés, ZMNE, Budapest, 2008.
- CSIS: Tracking the Trends and Numbers: Islam, Terrorism, Stability, and Conflict in the Middle East. <https://www.csis.org/analysis/tracking-trends-and-numbers-islam-terrorism-stability-and-conflict-middle-east> Letöltés: 2018. 05. 19.
- Haykel, Bernard: On the Nature of Salafi Thought and Action. In: Global Salafism: Islam's New Religious Movement. ed. Roel Meijer. Hurst, London, 2009. 33–57. o.
- Heck, Paul L.: Jihad Revisited. Journal of Religious Ethics. Volume 32, Issue 1. March 2000 Hegghammer, Thomas: Jihadi-Salafis or Revolutionaries? In: Global Salafism, ed. Roel Meijer. Columbia University Press, New York, 2009. 259. o. http://www.cerium.ca/IMG/pdf/WIKTOROWICZ_2006_Anatomy_of_the_Salafi_Movement.pdf; Letöltés: 2015. 07. 26. <http://www.pewglobal.org/2015/07/16/extremism-concerns-growing-in-west-and-predominantly-muslim-countries/> Letöltés: 2018. 05. 19.
- Jacob Poushter: Extremis Concerns Growing in West and Predominantly Muslim Countries. PEW Research Center
- Kis-Benedek József: Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus. Zrínyi Kiadó, 2016. ISBN 9789633277393 Malka, Haim – Lawrence, William: Jihadi Salafism Next Generation. CSIS, October 2013. <http://csis.org/program/middle-east-program>; Letöltés: 2015. 06. 19.
- Mamouri, Ali: Who are the Kharijites and what do they have to do with IS? <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/01/islamic-state-kjarijites-continuation.html#ixzz3e0mXGag0>; Letöltés: 2015. 06. 16.
- Marks, Monica: Youth Politics and Tunisian Salafism: Understanding the Jihadi Current. Mediterranean Politics 18, No. 1. 2013. 109. o.
- Middle East Leaders in UN on Extremism Wilsoncenter Oct 7 2016. Elérhető: <https://www.wilsoncenter.org/article/middle-east-leaders-un-extremism> Letöltés: 2018. 05. 20.
- Mohamed Chtatou: Some Ways of Facing Extremism in the Middle East and
- Póczik Szilveszter: A radikális politikai iszlám eszmevilága. In: Magyar Tudomány, 2011. május. <http://www.matud.iif.hu/2011/05/09.htm>; Letöltés: 2015. 06. 16.
- Resperger István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra. Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 2002. Shmuel Bar: The Religious Sources of Islamic Terrorism. Stanford University, Hoover Institution, June and July 2004. <https://www.hoover.org/research/religious-sources-islamic-terrorism> Letöltés: 2018. 05. 20.
- Thomas Hegghammer: Assessing the Islamic State's Commitment to Attacking the West <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/440/html>; Letöltés: 2016. 02. 21.
- Transparency International: Rampant corruption in Arab States. 21 February 2018. https://www.transparency.org/news/feature/rampant_corruption_in_arab_states Letöltés: 2018. 05. 19.
- Wiktorowitz, Quintan: Anatomy of the Salafi Movement. Studies in Conflict and Terrorism 29, 2006. 207–239. o.